

به نام خدا

وزارت جهاد کشاورزی

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور

پراکنش گیاهان دارویی استان بوشهر

حمید هویزه، محمد فیاض، ر.م.تم خلیفه زاده، مهردادخت نجف پورنوایی و مهری دیناروند

۱۳۹۴

این طرح با حمایت مالی ستاد توسعه علوم و فناوری گیاهان دارویی و طب ایرانی (معاونت علمی و فن آوری ریاست جمهوری) اجرا شده است.

عنوان و پدیدآور: پراکنش گیاهان دارویی استان بوشهر / حمید هویزه ... (و دیگران)

مشخصات نشر: تهران: موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: ۱۸۷ ص

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۷۳-۳۸۷-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: حمید هویزه، محمد فیاض، رستم خلیفه زاده، مهردادخت نجف پور نوایی، مهری دیناروند

موضوع: گیاهان دارویی - ایران - بوشهر

شناسه افزوده: هویزه، حمید، ۱۳۳۶

شناسه افزوده: موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ پ ۴۹ الف / RS۱۸۰

رده بندی دیویی: ۶۱۵/۳۲۱۰۹۵۵۶۴

شماره کتاب شناسی مل: ۱۳۹۱/۶۱

کمیته انتشارات

عادل جلیلی، استاد پژوهش	باطم سیدکون، استاد پژوهش	محمد متینی زاده، دانشیار پژوهش
مصطفی جعفری، دانشیار پژوهش	مصطفی سعیدی، استاد پژوهش	سید محسن صادقیان مطهر، کارشناس ارشد
پرویز باباخانلو، دانشیار پژوهش	خسرو ثاقب طالبی، دانشیار پژوهش	

شناسنامه

نام کتاب	: پراکنش گیاهان دارویی استان بوشهر
تألیف	: حمید هویزه، محمد فیاض، رستم خلیفه زاده، مهردادخت نجف پور نوایی، مهری دیناروند
ویراستاران علمی	: محمدحسین لباسچی، سیدرضا صفوی
ناظر فنی چاپ	: سید محسن صادقیان مطهر
از انتشارات	: مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور
سال انتشار	: ۱۳۹۴
نوبت چاپ	: اول
شمارگان	: ۱۰۰۰
چاپخانه	: نیاک
قیمت	: ۷۵۰۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۴۷۳-۳۸۷-۱

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۴	۱- خصوصیات استان بوشهر
۴	۱-۱- موقعیت و وسعت
۴	۱-۲- آب و هوا
۶	۱-۳- منابع اراضی و خاک
۸	۱-۴- گونه‌های دارویی استان بوشهر
۱۰	۲- ویژگیهای رویشگاهی گونه‌های رویی استان بوشهر
۱۰	۲-۱- گونه‌های دارویی تیره Anacardiaceae
۱۰	۲-۱-۱- <i>Pistacia atlantica</i>
۱۲	۲-۱-۲- <i>Pistacia khinjuk</i>
۱۴	۲-۱-۳- <i>Pistacia mutica</i>
۱۶	۲-۲- گونه‌های دارویی تیره Apocynaceae
۱۶	۲-۲-۱- <i>Nerium indicum</i>
۱۸	۲-۳- گونه‌های دارویی تیره Asclepiadaceae
۱۸	۲-۳-۱- <i>Calotropis procera</i>
۲۰	۲-۳-۲- <i>Marsdenia erecta</i>
۲۲	۲-۴- گونه‌های دارویی تیره Bignoniaceae
۲۲	۲-۴-۱- <i>Tecomella undulata</i>
۲۴	۲-۵- گونه‌های دارویی تیره Boraginaceae
۲۴	۲-۵-۱- <i>Anchusa italica</i>
۲۶	۲-۵-۲- <i>Anchusa strigosa</i>
۲۸	۲-۶- گونه‌های دارویی تیره Capparaceae

۲۸	-----	<i>Capparis cartilaginea</i> -۲-۶-۱
۳۰	-----	<i>Capparis mucronifolia</i> -۲-۶-۲
۳۲	-----	<i>Capparis spinosa</i> -۲-۶-۳
۳۴	-----	<i>Cleome oxypetala</i> -۲-۶-۴
۳۶	-----	Caryophyllaceae -گونه‌های دارویی تیره
۳۶	-----	<i>Dianthus basianicus</i> -۲-۷-۱
۳۸	-----	<i>Dianthus crinitus</i> -۲-۷-۲
۴۰	-----	Compositae -گونه‌های دارویی تیره
۴۰	-----	<i>Achillea eriophora</i> -۲-۸-۱
۴۲	-----	<i>Anthemis altissima</i> -۲-۸-۲
۴۴	-----	<i>Anthemis persica</i> -۲-۸-۳
۴۶	-----	<i>Artemisia aucheri</i> -۲-۸-۴
۴۸	-----	<i>Artemisia scoparia</i> -۲-۸-۵
۵۰	-----	<i>Carthamus oxyacantha</i> -۲-۸-۶
۵۲	-----	<i>Carthamus tinctorius</i> -۲-۸-۷
۵۴	-----	<i>Centaurea brugueriana</i> -۲-۸-۸
۵۶	-----	<i>Centaurea depressa</i> -۲-۸-۹
۵۸	-----	<i>Centaurea intricata</i> -۲-۸-۱۰
۶۰	-----	<i>Centaurea persica</i> -۲-۸-۱۱
۶۲	-----	<i>Gundelia tournefortii</i> -۲-۸-۱۲
۶۴	-----	<i>Pulicaria arabica</i> -۲-۸-۱۳
۶۶	-----	Cucurbitaceae -گونه‌های دارویی تیره
۶۶	-----	<i>Citrullus colocynthis</i> -۲-۹-۱
۶۸	-----	Ephedraceae -گونه‌های دارویی تیره

۷۸		<i>Ephedra foliata</i> - ۲-۱۰-۱
۷۰		<i>Ephedra intermedia</i> - ۲-۱۰-۲
۷۲		<i>Ephedra major</i> - ۲-۱۰-۳
۷۴		<i>Ephedra pachyclada</i> - ۲-۱۰-۴
۷۶		Euphorbiaceae - گونه‌های دارویی تیره
۷۶		<i>Ricinus communis</i> - ۲-۱۱-۱
۷۸		Labiatae - گونه‌های دارویی تیره
۷۸		<i>Ajuga chamaecistus</i> - ۲-۱۲-۱
۸۰		<i>Elephantostachys laevigata</i> - ۲-۱۲-۲
۸۲		<i>Lavandula stricta</i> - ۲-۱۲-۳
۸۴		<i>Orostegia persica</i> - ۲-۱۲-۴
۸۶		<i>Phlomis Aucheri</i> - ۲-۱۲-۵
۸۸		<i>Phlomis olivieri</i> - ۲-۱۲-۶
۹۰		<i>Salvia aegyptiaca</i> - ۲-۱۲-۷
۹۲		<i>Salvia compressa</i> - ۲-۱۲-۸
۹۴		<i>Salvia eremophyla</i> - ۲-۱۲-۹
۹۶		<i>Salvia macrosiphon</i> - ۲-۱۲-۱۰
۹۸		<i>Salvia mirzayanii</i> - ۲-۱۲-۱۱
۱۰۰		<i>Stachys inflata</i> - ۲-۱۲-۱۲
۱۰۲		<i>Teucrium oliverianum</i> - ۲-۱۲-۱۳
۱۰۴		<i>Teucrium orientale</i> - ۲-۱۲-۱۴
۱۰۶		<i>Zataria multiflora</i> - ۲-۱۲-۱۵
۱۰۸		<i>Ziziphora tenuior</i> - ۲-۱۲-۱۶
۱۱۰		Leguminosae - گونه‌های دارویی تیره

۱۱۰	-----	<i>Alhagi camelorum</i> - ۲-۱۳-۱
۱۱۲	-----	<i>Astragalus fasciculifolius</i> - ۲-۱۳-۲
۱۱۴	-----	<i>Glycyrrhiza glabra</i> - ۲-۱۳-۳
۱۱۶	-----	<i>Indigofera argentea</i> - ۲-۱۳-۴
۱۱۸	-----	<i>Prosopis cineraria</i> - ۲-۱۳-۵
۱۲۰	-----	<i>Prosopis farcta</i> - ۲-۱۳-۶
۱۲۲	-----	<i>Trigonella elliptica</i> - ۲-۱۳-۷
۱۲۴	-----	<i>Trigonella monantha</i> - ۲-۱۳-۸
۱۲۶	-----	<i>Trigonella persica</i> - ۲-۱۳-۹
۱۲۸	-----	۲-۱۴- گونه‌های دارویی تیره <i>Visnaginaceae</i>
۱۲۸	-----	<i>Viscum album</i> - ۲-۱۴-۱
۱۳۰	-----	۲-۱۵- گونه‌های دارویی تیره <i>Malvaceae</i>
۱۳۰	-----	<i>Abutilon fruticosum</i> - ۲-۱۵-۱
۱۳۲	-----	۲-۱۶- گونه‌های دارویی تیره <i>Moraceae</i>
۱۳۲	-----	<i>Ficus carica</i> - ۲-۱۶-۱
۱۳۴	-----	<i>Ficus major</i> - ۲-۱۶-۲
۱۳۶	-----	۲-۱۷- گونه‌های دارویی تیره <i>Arecaceae</i>
۱۳۶	-----	<i>Phoenix dactylifera</i> - ۲-۱۷-۱
۱۳۸	-----	۲-۱۸- گونه‌های دارویی تیره <i>Plantaginaceae</i>
۱۳۸	-----	<i>Plantago lagopus</i> - ۲-۱۸-۱
۱۴۰	-----	<i>Plantago major</i> - ۲-۱۸-۲
۱۴۲	-----	<i>Plantago ovata</i> - ۲-۱۸-۳
۱۴۴	-----	۲-۱۹- گونه‌های دارویی تیره <i>Poaceae</i>
۱۴۴	-----	<i>Cymbopogon olivieri</i> - ۲-۱۹-۱

۱۴۶	Polygonaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۴۶	<i>Rumex vesicarius</i>	۲-۲۰-۱
۱۴۸	Resedaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۴۸	<i>Reseda Aucheri</i>	۲-۲۱-۱
۱۵۰	Rhamnaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۵۰	<i>Zizyphus nummularia</i>	۲-۲۲-۱
۱۵۲	<i>Zizyphus spina-chiristi</i>	۲-۲۲-۲
۱۵۴	Rosaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۵۴	<i>Amygdalus lycioides</i>	۲-۲۳-۱
۱۵۶	<i>Amygdalus orientalis</i>	۲-۲۳-۲
۱۵۸	<i>Amygdalus scoparia</i>	۲-۲۳-۳
۱۶۰	<i>Cerasus microcarpa</i>	۲-۲۳-۴
۱۶۲	<i>Sanguisorba minor</i>	۲-۲۳-۵
۱۶۴	Thymelaeaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۶۴	<i>Daphne mucronata</i>	۲-۲۴-۱
۱۶۶	Umbelliferae	گونه‌های دارویی تیره
۱۶۶	<i>Bunium persicum</i>	۲-۲۵-۱
۱۶۸	<i>Ducrosia anethifolia</i>	۲-۲۵-۲
۱۷۰	<i>Pimpinella eriocarpa</i>	۲-۲۵-۳
۱۷۲	<i>Prangos ferulacea</i>	۲-۲۵-۴
۱۷۴	Urticaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۷۴	<i>Parietaria judaica</i>	۲-۲۶-۱
۱۷۶	Avicenniaceae	گونه‌های دارویی تیره
۱۷۶	<i>Avicennia marina</i>	۲-۲۷-۱

۱۷۸	گونه‌های دارویی تیره <i>Zygophyllaceae</i> - ۲-۲۸
۱۷۸	<i>Peganum harmala</i> - ۲-۲۸-۱
۱۸۰	منابع مورد استفاده
۱۸۱	پیوست‌ها

www.ketab.ir

و

طرح پراکنش گیاهان دارویی استان بوشهر شامل شش برگ نقشه توپوگرافی در مقیاس ۱:۲۵۰۰۰۰ معروف به نقشه‌های چهارگوش ایرانی به نام‌های بهبهان (NH 39-06)، گناوه (NH 39-10)، کازرون (NH 39-11)، خورموج (NH 39-15)، کنگان (NG 39-03) و بیرم (NG 39-04) از سری K551 از انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، با وسعت در حدود ۲/۲ میلیون هکتار به عنوان شناخت و پراکنش گیاهان دارویی استان بوشهر انتشار یافته است. این استان در محدوده مختصات ۲۷ درجه و ۱۴ دقیقه تا ۳۰ درجه و ۱۶ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۶ دقیقه تا ۵۲ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی در جنوب ایران و در حاشیه خلیج فارس واقع شده و ۱/۳۸ درصد از کل سطح کشور را شامل می‌شود. این استان از شمال به استان خوزستان و قسمتی از کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب به خلیج فارس و قسمتی از استان هرمزگان، از شرق به استان فارس و از غرب به خلیج فارس محدود است (شکل ۱).

گزارش حاضر شرح گیاهان دارویی در واحدهای تفکیک شده در نقشه ۱:۲۵۰۰۰۰ است که حاصل مطالعات صحرایی پوشش گیاهی در مقیاس ۱:۵۰۰۰۰ و باقی‌مانده‌های تپ‌های گیاهی، ارزیابی منابع و قابلیت اراضی و نقشه‌های هواشناسی و طبقه‌بندی اقلیمی منطقه مور. مطالعه حاضر بر مبنای گونه‌های موجود در تپ‌های شناسایی شده در طرح شناخت مناطق اکولوژیک تهیه و ارائه شده است. در این راستا پس از شناسایی گونه‌های دارویی، نقشه پراکنش و خصوصیات رویشگاهی آن ارائه گردیده است. همچنین در این گزارش وضعیت عمومی منطقه از قبیل کشاورزی، آب و هوا، هیدرولوژی و خاکشناسی استان، به طور اجمال تشریح شده است. بر اساس بررسی‌های انجام شده، کل گونه‌های دارویی موجود در سطح استان بوشهر برابر ۵۵ جنس و ۸۵ گونه بوده که این تعداد گونه به ۲۷ تیره (خانواده) اختصاص دارند (جدول ۱). بر اساس جدول مذکور، تیره‌های Labiatae، Convolvulaceae و Leguminosae به ترتیب با ۱۶، ۱۳ و ۹ گونه از مجموع ۸۵ گونه دارویی موجود در سطح استان بوشهر، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

بر اساس یک تعریف کلی، گیاه دارویی به گیاهی اطلاق می‌شود که یک یا برخی از اجزای آن حاوی ماده مؤثره باشد. این ماده که عموماً کمتر از یک درصد وزن خشک گیاه را شامل می‌شود، دارای خواص دارویی مؤثر بر موجودات زنده است. همچنین ناگفته نماند که کاشت، داشت و برداشت گیاهان دارویی به منظور استفاده از ماده مؤثره آنها انجام می‌گیرد.

گیاهان دارویی هم به لحاظ پیشگیری و هم به لحاظ درمان از ارزش و اهمیت خاصی در تأمین بهداشت و سلامت جوامع برخوردار هستند. این بخش از منابع طبیعی قدمتی همپای بشر داشته و یکی از مهمترین منابع تأمین غذا و داروی بشر در طول نسل‌ها بوده است. از نظر تاریخی، گیاهان اهمیت فراوانی در توسعه جوامع داشته‌اند و تحقیقات وسیعی برای یافتن فراورده‌ها و مواد طبیعی دارویی گیاهی در طول تاریخ انجام شده است. اما نکته حائز اهمیت آن است که تنها کمتر از ۱۰٪ از مجموع ۲۵۰۰۰۰ گونه گیاهی جهان برای بیش از یک عملکرد زیست‌شناختی، شناسایی و مورد استفاده قرار

گرفته‌اند. به عبارت دیگر بر اساس آمارهای منتشره توسط (WHO)، تنها بین ۳۵ تا ۷۰ هزار گونه گیاه دارویی در طول زمان برای حداقل یک یا چند بار مورد مصرف قرار گرفته است. در حال حاضر، ۲۵٪ از داروهای موجود منشأ گیاهی دارند و ۱۲٪ داروها نیز از منابع میکروبی ساخته شده‌اند. توان تولید داروهای گیاهی در طبیعت بسیار بالاست. برای نمونه گفته می‌شود ۱۲۵۰۰۰ گونه گیاه دارویی در جنگل‌های استوایی جهان یافت شده است. ارزش اقتصادی و تجاری گیاهان دارویی فوق‌العاده زیاد است. در بعضی آمارها ارزش تجارت جهانی گیاهان دارویی بیش از ۴۳ میلیارد دلار در سال برآورد شده و طی آمار منتشره در اینترنت فروش فراورده‌های گیاهی در سال ۱۹۹۷ در حدود ۲۴/۳ میلیارد دلار آمریکا بوده است. گرایش عمومی جامعه به استفاده از داروها و درمان‌های گیاهی و به طور کلی فراورده‌های طبیعی به‌ویژه در طی سال‌های اخیر رو به افزایش بوده و مهمترین علل آن، اثبات اثرات مخرب و جانبی داروهای شیمیایی از یک طرف و ایجاد آلودگی‌های زیست‌محیطی که کره زمین را تهدید می‌کند از سوی دیگر بوده است. بیش از ۶۰٪ مردم آلمان و بلژیک و ۷۴٪ انگلیسی‌ها تمایل به استفاده از درمان‌های طبیعی گیاهی دارند. ضمن اینکه طبق آمار سازمان بهداشت جهانی در حدود ۸۰٪ مردم جهان به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، بواحی فقیر و دورافتاده عمده‌ترین نیازهای درمانی خود را از گیاهان دارویی تأمین می‌کنند.

از سوی دیگر گیاهان دارویی جزء ذخایر و منابع طبیعی هستند و بسیاری از کشورها کم یا زیاد از یک چنین منبعی برخوردارند که نوع، تعداد و تنوع گونه‌های گیاهی بر اساس شرایط و موقعیت جغرافیایی هر منطقه متفاوت است. متأسفانه سودآوری‌های کلان اقتصادی و توجه روزافزون به تجارت جهانی گیاهان دارویی، مشکلات و مسائل ناگواری را برای این منابع به وجود آورده و نسل گونه‌های گیاهی را با خطر انقراض مواجه ساخته است. زیرا بخش عظیمی از تجارت، مربوط به گونه‌های گیاهی دارویی است که از طبیعت جمع‌آوری شده و در برخی موارد به دلیل اعمال شیوه‌های نادرست، نه تنها به انقراض نسل گونه‌ها می‌انجامد بلکه تنوع زیستی منطقه و جهان را نیز با خطر نابودی مواجه می‌سازد. برنامه‌ریزی برای مدیریت حفاظت، بهره‌برداری و توسعه گیاهان دارویی و صنعتی کشور یک ضرورت و در عین حال نیازمند اطلاعات یکپارچه از این منبع ارزشمند می‌باشد. این مطلب از آن جهت حائز اهمیت است که روند رو به رشد تقاضا برای این محصولات که بعضاً در انحصار ایران می‌باشند، در صورت عدم برنامه‌ریزی منسجم و مناسب مورد تهدید انقراض قرار خواهند گرفت.

در طرح حاضر که به‌منظور پاسخگویی به این نیاز تهیه شده، ضمن استخراج گونه‌های دارویی موجود در هر یک از تیپ‌های گیاهی استان بوشهر که در قالب طرح ملی شناخت مناطق اکولوژیک کشور تهیه شده، به بیان ویژگی‌های مختلف رویشگاه هر یک از گونه‌های دارویی پرداخته شده و در نهایت نقشه پراکنش هر یک از گونه‌های مذکور در سطح تیپ‌های گیاهی استان تهیه شده است.